

УДК 35.08

*І. А. Сазонець,
д. е. н., професор, завідувач кафедри державного управління, документознавства
та інформаційної діяльності, Національний університет водного господарства
та природокористування, м. Рівне*

*І. Я. Зима,
к. мед. наук, головний лікар комунального закладу
"Рівненська обласна клінічна лікарня", м. Рівне*

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.109

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ

*I. Sazonets,
Doctors of Economics, Head of the Department of Public Administration, Documentation and Information Activities,
National University of Water and Environmental Engineering, city of Rivne
I. Zyma,
PhD in Medical scienc, Chief Physician of the Municipal Institution
"Rivne Regional Clinical Hospital", city of Rivne*

INVESTIGATION OF THE PROBLEM OF TRANSFORMATION OF THE STATE SYSTEM OF HEALTH CARE AND ACTIVITIES OF SOCIAL INSTITUTIONS

У статті проаналізовано напрями сучасних досліджень вітчизняних науковців, що стосуються проблеми трансформації державної системи охорони здоров'я. Виявлено вплив на цю трансформацію діяльності соціальних інститутів. Проаналізовано наукові дослідження в сфері управління соціально-розвитком та наукові дослідження в сфері реформування системи охорони здоров'я. Визначено, що система державного управління охороною здоров'я не працює ізольовано від інших ланок механізму управління соціальними процесами. Одним з головних інструментів забезпечення здоров'я населення на теперішній час в усьому світі стає цілісна система інститутів. Вони сформувались та функціонують у різних сферах суспільного життя. Інститути одночасно працюють на покращення здоров'я населення, збільшення тривалості життя, рухової активності.

Визначено, що інститути — сукупність установ, які відповідають соціальній структурі суспільства, то можна зазначити, що ця ознака притаманна формальним інститутам і як всі формальні інститути, інститути сфери охорони здоров'я у своїй формальній сутності відстають від стрімкого розвитку суспільних відносин.

Визначено, що інститути — сукупність соціальних норм і культурних зразків, які визначають сталі форми соціальної поведінки і дії, то можна відзначити, що ця ознака є притаманною для неформальних інститутів. У системі охорони здоров'я наявним є значний вплив нових соціальних норм та культурних зразків, які приходять до нас разом з процесами європейської інтеграції та все більшої відкритості нашого суспільства.

Визначено, що інститути — це система поведінки.

The article analyzes the directions of modern researches of domestic scientists concerning the problem of transformation of the state system of health care. The influence on this transformation of activity of social institutes is revealed. The scientific researches in the field of social development management and scientific researches in the sphere of reforming the health care system are analyzed. It is determined that the public health management system does not work in isolation from other parts of the mechanism of management of social processes. One of the main tools for ensuring public health is to date a holistic system of institutions around the world. They have been formed and function in various spheres of public life. Institutes work at the same time to improve the health of the population, increase the life expectancy, motor activity.

It is determined that institutes are a set of institutions that are in line with the social structure of society, it can be noted that this attribute is inherent in formal institutions, and as all formal institutes, institutions of health care in their formal essence lag behind the rapid development of social relations.

It is determined that institutes — a set of social norms and cultural patterns that determine the forms of social behavior and behavior, it can be noted that this feature is inherent in informal institutions. The

health system has a significant impact on the new social norms and cultural patterns that come to us together with the processes of European integration and the increasing openness of our society.

It is determined that institutions are a system of behavior. To relate both to formal and informal institutions. Formally, new rules and regulations restricting smoking in public cities, drinking alcoholic beverages are introduced. In private corporations, internal regulations encourage healthy lifestyles, social packages include payment for health-improving procedures, and medical services. At the same time, these actions are informal. In the absence of regulated opportunities for reception of services of recreational, health, medical character, people independently spend their own time, physically, do not smoke, consume less alcohol at their own expense.

The article defines and compares the authors' own researches on the transformation of the medical sector, the problems of transformation identified by the Verkhovna Rada and the problems identified by leading scientists in the field of public administration of the health care system.

Ключові слова: науковці, дослідження, трансформація, соціальні, інститути, здоров'я, проблеми, Україна.

Key words: scholars, research, transformation, social, institutes, health, problems, Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні реформи в економічному, соціальному житті країни зумовлюють докорінну переорієнтацію суспільства на вирішення поточних прав людини. Розвиток людини, її матеріальне благополуччя, духовне і фізичне здоров'я стають головною метою опікування держави та суспільства. Людиноцентрична модель розвитку сучасного українського суспільства та держави є різновекторною. Одним з головних векторів такої моделі є розвиток соціальної сфери, її переформатування та набуття дієвості у відповідності до нових ринкових механізмів господарювання. Особливо це стосується сфери охорони здоров'я.

Управління системою охорони здоров'я є складною багатоаспектною задачею вирішення якої можливо тільки при об'єднанні зусиль державної центральної влади, місцевих органів державного управління, міжнародних організацій, інститутів громадянського суспільства, спеціалізованих вищих навчальних закладів. Після закінчення реформування система охорони здоров'я повинна залишатися не менш дієвою ніж сьогодні за масштабами надання медичних послуг, але більш якісною, орієнтованою на сучасні медичні технології, обладнання, високу якість підготовки спеціалістів.

Не зважаючи на велику кількість наукових досліджень, наукових та методичних у сфері медицини та охорони здоров'я, наукових досліджень саме з питань розвитку державної соціальної системи управління охороною здоров'я не велика кількість. Сучасні фахівці з різних галузей знань по-різному аналізують процеси управління в медичній сфері. Ці питання досліджують фахівці з медицини, соціальних наук, економічних наук, державного управління. Специфіка системи охорони здоров'я, високий рівень спеціальних знань, які потребуються для розуміння інноваційних процесів в цій сфері спонукає до подальшого дослідження цих процесів, що мають носити більш комплексний, синтезований, мультидисциплінарний характер.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні науковці приділяли значну увагу вирішенню проблем, що стоять на шляху соціального розвитку

країни. Основні напрями наукових досліджень за цією тематикою подано в таблицях цієї статті, як і аналіз досліджень науковців у галузі управління системою охорони здоров'я в Україні.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження проблем формування державних механізмів та виявлення впливу новітніх інструментів впливу соціальних інститутів на систему охорони здоров'я.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Вирішення проблеми трансформації системи державного управління охороною здоров'я є одним з ключових аспектів сучасної моделі трансформації суспільного життя в Україні. Вирішення цих нагальних питань не можливо уявити без комплексного, послідовного аналізу трансформації всієї системи соціального забезпечення. Оскільки система охорони здоров'я не існує ізольовано, а спирається на такі важливі складові, як загальний добробут населення, можливості для відпочинку та оздоровлення, можливість займатися фізичною культурою та спортом та ін., необхідно розглядати систему соціального забезпечення, соціальну сферу як основу для забезпечення здоров'я нації.

У таблиці 1 консолідовано матеріал, який визначає напрями наукових досліджень в сфері управління соціальним розвитком. Слід зазначити, що ряд науковців досліджує питання, що пов'язані з державним управлінням соціальним розвитком. До таких науковців слід віднести Алейнікову О.В., Жовнірчика Я.Ф., Залужну А.Є., Сиченко В.В., Шарого В.І. Ці вчені досліджували такі питання як: соціальний розвиток в умовах реформування адміністративних систем, державне регулювання розвитку соціальних процесів, економіки регіонів та міжрегіональних економічних зв'язків: теорія, методологія, механізми, методологічні підходи до системи державного управління системою освіти як складовою частиною управління соціальною сферою, особливості реалізації органами місцевого самоврядування державної соціальної політики в умовах трансформації українського суспільства, управління соціальним розвитком шляхом посилення культурологічної складової вищої

Таблиця 1. Наукові дослідження в сфері управління соціальним розвитком

№	Автори	Зміст наукової концепції
1.	Амоша О.І.	Соціальний розвиток трудових колективів підприємств, регіонів з високим рівнем техногенного навантаження та розвитком промисловості
2.	Алейнікова О.В.	Соціальний розвиток в умовах реформування адміністративних систем
3.	Безтелесна Л.І.	Соціальний концепт суспільних та економічних процесів національного розвитку
4.	Жиглей І.В.	Вдосконалення системи обліку соціальних процесів як складова частина корпоративної соціальної відповідальності та соціалізації суспільства
5.	Жовнірчик Я.Ф.	Державне регулювання розвитку соціальних процесів, економіки регіонів та міжрегіональних економічних зв'язків: теорія, методологія, механізми
6.	Залужна А.С.	Управління соціальним розвитком шляхом посилення культурологічної складової вищої освіти, управління соціально-культурною сферою та процесами виховання в сфері культури
7.	Сазонець І.Л.	Корпоративна соціальна відповідальність, Глобальний договір ООН, Цілі тисячоліття та їх реалізація в Україні
8.	Сазонець О.М.	Діяльність міжнародних організацій в управлінні людським розвитком та вдосконаленні соціальних процесів, порівняльна характеристика систем оплати праці в країнах світу
9.	Сиченко В.В.	Методологічні підходи до системи державного управління системою освіти як складовою частиною управління соціальною сферою
10.	Шарий В.І.	Особливості реалізації органами місцевого самоврядування державної соціальної політики в умовах трансформації українського суспільства
11.	Якімчук А.Ю.	Соціальні процеси як складова частина сталого розвитку
12.	Ястремська О.М.	Розвиток системи соціального інвестування, соціальні програми корпорацій, підвищення якості трудового життя

Джерело: складено автором.

освіти, управління соціально-культурною сферою та процесами виховання в сфері культури.

Сазонець І.Л., Сазонець О.М. аналізували соціальні процеси в країні з точки зору імплементації міжнародних норм, правил, підходів та діяльності міжнародних організацій, зокрема вони висвітлювали такі питання як: корпоративна соціальна відповідальність, Глобальний договір ООН, цілі тисячоліття та їх реалізація в Україні, діяльність міжнародних організацій в управлінні людським розвитком та вдосконаленні соціальних процесів, порівняльна характеристика систем оплати праці в країнах світу.

Інші вчені сконцентрувались на проблемах соціально-економічного характеру, що більше притаманні для України. До таких вчених слід віднести Амошу О.І., Безтелесну Л.І., Жиглей І.В., Якімчук А.Ю., Ястремську О.М. Ці науковці досліджували такі питання: соціальний розвиток трудових колективів підприємств, регіонів з високим рівнем техногенного навантаження та розвитком промисловості, соціальний концепт суспільних та економічних процесів національного розвитку, вдосконалення системи обліку соціальних процесів як складова частина корпоративної соціальної відповідальності та соціалізації суспільства, соціальні процеси як складова частина сталого розвитку, розвиток системи соціального інвестування, соціальні програми корпорацій, підвищення якості трудового життя.

Система державного управління охороною здоров'я не працює ізольовано від інших ланок механізму управління соціальними процесами. Одним з головних інструментів забезпечення здоров'я населення на теперішній час в усьому світі стає цілісна система інститутів, що сформувались та функціонують в різних сферах су-

спільного життя, але й одночасно працюють на покращення здоров'я населення, збільшення тривалості життя, рухової активності, збільшення тривалості активності життя. Сучасна наука визначає соціальний інститут (від лат. institutum — заклад, установа, устрій) як сталий механізм самоорганізації спільного соціального життя людей, орган управління ними. Також соціальний інститут — це форма організації і засіб здійснення спільної діяльності людей, що забезпечує стабільне функціонування суспільних відносин.

У соціології соціальний інститут розглядається так:

1) певну сукупність установ, які відповідають соціальній структурі суспільства;

2) сукупність соціальних норм і культурних зразків, які визначають сталі форми соціальної поведінки і дії;

3) систему поведінки відповідно до цих норм.

Якщо розглядати першу ознаку — сукупність установ, які відповідають соціальній структурі суспільства, то можна зазначити, що ця ознака притаманна формальним інститутам і як усі формальні інститути, інститути сфери охорони здоров'я у своїй формальній сутності відстають від стрімкого розвитку суспільних відносин. Особливо це сьогодні відбувається в Україні. Реформування соціальної структури суспільства довгий час не відображалось на структурі державної системи охорони здоров'я. Поява нових класів, соціальних груп, які потребували різних підходів у медичному забезпеченні не приводила до адекватної трансформації системи. Медична реформа, що проводиться сьогодні приводить до відповідності вимоги суспільства та систему державного управління охороною здоров'я.

Якщо розглядати другу ознаку — сукупність соціальних норм і культурних зразків, які визначають сталі форми соціальної поведінки і дії, то можна відзначити, що ця ознака є притаманною для неформальних інститутів. У системі охорони здоров'я ми можемо побачити значний вплив нових соціальних норм та культурних зразків, які приходять до нас разом з процесами європейської інтеграції та все більшої відкритості нашого суспільства. Населення України, особливо молодь все більше звільняється від шкідливих звичок, ставить за мету здоровий спосіб життя, заняття фізичною культурою та спортом не зважаючи на недостатній рівень матеріального населення та можливості отримати відповідні послуги на платній основі.

Третя ознака — система поведінки. Ця ознака може відноситись як до формальних, так і до неформальних інститутів. Формально вводяться нові норми та правила, що обмежують тютюнопаління в громадських містах, розпиття алкогольних напоїв. У приватних корпораціях внутрішніми регламентами заохочується здоровий спосіб життя, соціальні пакети містять в собі оплату процедур оздоровчого характеру, медичних послуг. Водночас ці

дії є неформальними. Не маючи регламентованих можливостей для отримання послуг рекреаційного, оздоровчого, медичного характеру люди самостійно у вільний час за власний кошт займаються фізичною культурою, не палять, менше споживають алкоголю.

Сучасний етап розвитку системи охорони здоров'я досліджувався визначеним колом науковців, яке не є досить широким, у зв'язку зі специфікою об'єкта управління, дослідження якого потребують одночасно професійних знань в сфері економіки, фінансів, державного управління та медичної системи. До науковців, що розглядали питання за цим профілем слід визначити таких (таблиця 2).

До науковців, що аналізували проблеми вдосконалення механізму державного управління системою охорони здоров'я слід віднести Білинську М.М., Домбровську С.М., Сазонця І.Л., Саричева В.І. Це коло науковців аналізувало такі проблеми як: державне управління реформуванням системи охорони здоров'я в Україні, розвиток системи медичних послуг як складової соціальної безпеки та оптимальний рівень соціального розвитку для макро-, мезо— і мікрорегіонів України, механізми державного управління та концепція розвитку санаторно-курортних закладів в Україні, організація та розвиток системи оздоровлення, рекреації, туристичної діяльності, застосування засобів фізичної реабілітації у вирішенні проблем людського розвитку.

Окремі проблеми, що пов'язані з функціонуванням системи охорони здоров'я на національному рівні досліджували Волянський П.Б., Іванов Ю.Б., Карамішев Д.Ф., Куценко В.І. Результатом їх досліджень стало вирішення питань, що стосуються комплексного аналізу потреби в медичному захисті населення від наслідків надзвичайних ситуацій, особливостей фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні, державних механізмів регулювання ресурсного забезпечення системи охорони здоров'я в економічній моделі розподілу фінансів, системи управління медициною, що орієнтується на інвестиції в здоров'я, як важливого чинника інноваційної стратегії держави.

Більш прикладні дослідження в сфері охорони здоров'я, що стосувалися безпосередньо лікувальних закладів проводили такі вчені: Ляховченко Л.А., Марова С.Ф., Сафонов Ю.М. Результатом їх досліджень стало вирішення наступних питань: питання фінансового забезпечення закладів охорони здоров'я: теорія та практика, теоретичне осмислення сутності та особливостей медичної послуги та визначення медичної послуги як товару медичного ринку, перспективні напрями удосконалення механізмів регулювання закладами охорони здоров'я.

Останнім часом оприлюднюється значна кількість офіційних матеріалів, які стосуються модернізації системи охорони здоров'я. Зокрема, офіційний веб-сайт Міністерства охорони здоров'я повідомив про оприлюднення проекту Закону України "Про затвердження Загальнодержавної програми "Здоров'я — 2020: український вимір"[1].

На думку Пітюлича М.І., проект спрямовано на:

— профілактику неінфекційних захворювань та формування усвідомленого та відповідального ставлення населення до власного здоров'я та особистої безпеки населення України, скорочення нерівності, проведен-

Таблиця 2. Наукові дослідження в сфері реформування системи охорони здоров'я

№	Автори	Зміст наукової концепції
1.	Білинська М.М.	Державне управління реформуванням системи охорони здоров'я в Україні
2.	Волянський П.Б.	Комплексний аналіз потреби в медичному захисті населення від наслідків надзвичайних ситуацій
3.	Домбровська С.М.	Розвиток системи медичних послуг як складової соціальної безпеки та оптимальний рівень соціального розвитку для макро-, мезо- і мікрорегіонів України
4.	Іванов Ю.Б.	Особливості фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні
5.	Карамішев Д.Ф.	Державні механізми регулювання ресурсного забезпечення системи охорони здоров'я в економічній моделі розподілу фінансів
6.	Куценко В.І.	Система управління медициною, що орієнтується на інвестиції в здоров'я, як важливий чинник інноваційної стратегії держави
7.	Ляховченко Л.А.	Актуальні питання фінансового забезпечення закладів охорони здоров'я: теорія та практика
8.	Марова С.Ф.	Теоретичне осмислення сутності та особливостей медичної послуги та визначення медичної послуги як товару медичного ринку
9.	Сазонець І.Л.	Механізми державного управління та концепція розвитку санаторно-курортних закладів в Україні
10.	Саричев В.І.	Організація та розвиток системи оздоровлення, рекреації, туристичної діяльності, застосування засобів фізичної реабілітації у вирішенні проблем людського розвитку
11.	Сафонов Ю.М.	Перспективні напрями удосконалення механізмів регулювання закладами охорони здоров'я

Джерело: складено автором.

ня заходів спрямованих на зниження основного тягаря хвороб, посилення потенціалу системи охорони здоров'я;

— формування між секторального підходу для підвищення ефективності заходів з їх профілактики та формування здорового способу життя;

— оптимізацію організації та фінансування системи охорони здоров'я в межах виконання Загальнодержавної програми "Здоров'я — 2020: український вимір" [5].

Останній пункт є дуже важливим, тому що не зважаючи на велику соціальну значущість сфери охорони здоров'я рівень оплати праці в ній є найнижчий серед всіх видів діяльності в Україні.

Низький рівень заробітної плати в галузі охорони здоров'я не є її єдиною проблемою. Так, Носулич Т.М. виокремлює такі проблеми:

відсутність єдиної послідовної науково-обґрунтованої стратегії реформування галузі, домінування ситуативного підходу до управління;

безсистемність і стихійність упровадження платних послуг у державних і комунальних закладах з охорони здоров'я;

низька ефективність механізмів контролю за цільовим використанням бюджетних і програмних коштів, а також позабюджетних надходжень, недосконалість системи підзвітності на всіх рівнях управління

недостатнє поширення практики співробітництва з неурядовими організаціями й іншими зацікавленими структурами за межами системи охорони здоров'я;

низька ефективність надання населенню якісної безкоштовної допомоги для відновлення і підтримки здоров'я в короткі терміни;

необхідність здійснення структурних перетворень в системі охорони здоров'я для збільшення обсягу і поліпшення якості медичної профілактики і допомоги;

необхідність поліпшення первинної медичної допомоги та лікарського забезпечення;

необхідність підвищення ефективності використання ресурсів в охороні здоров'я;

недостатня участь населення у вирішенні питань охорони здоров'я;

необхідність підвищення рівня кваліфікації медичних працівників (вдосконалення системи підготовки, перепідготовки, сертифікації, соціальний захист працівників охорони здоров'я від професійних ризиків) [2].

На основі аналізу проблем, що запропоновані Носулич Т.М., необхідно дійти висновку, що їх можна підрозділити на три групи:

1) проблеми організаційного характеру, які необхідно вирішувати шляхом планового проведення реформ в цій галузі;

2) проблеми фінансового характеру, які мають об'єктивну основу — недостатній соціально-економічний рівень розвитку країни на сучасному етапі;

3. недостатнє інституційне забезпечення процесу, яке не орієнтується на кращі іноземні зразки і на співпрацю з власним населенням.

На парламентських слуханнях щодо ситуації в медицині та визначення напрямів медичної реформи були відзначені такі проблеми інституційного характеру, що заважають створенню якісної системи охорони здоров'я в Україні:

складна економічна ситуація у державі, що пов'язана з наслідками світової фінансово-економічної кризи;

низький порівняно з розвинутими країнами Європи рівень добробуту населення;

значне поширення серед українців шкідливих звичок та відсутність в українському суспільстві культу здорового способу життя;

складна екологічна ситуація;

низька якість медичного обслуговування та нерівність громадян у доступі до послуг охорони здоров'я;

застаріла, неефективна модель фінансування системи охорони здоров'я, системи надання медичних послуг та хронічний фінансовий дефіцит у галузі [3].

ВИСНОВКИ

Таким чином, вітчизняними науковцями визначено основні проблеми у сфері охорони здоров'я:

1. Несприйняття медичної реформи населенням та лікарями, оскільки немає чіткого розуміння що відбувається та які зміни відбудуться в подальшому.

2. Велика вартість медичних послуг та неможливість у людей оплатити за послугу відразу. Купівельна спроможність населення знижується останніми роками. Значна доля доходів сімей спрямовується на погашення комунальних платежів та на продукти харчування.

3. Низька якість медичних послуг. У системі офіційно безкоштовної медицини, яка розрахована на масове

споживання неможливо забезпечити високу якість медичних послуг.

4. Брак кваліфікованих медичних кадрів.

5. Проблеми доступу до служб медичної допомоги, особливо в сільській місцевості.

6. Недостатньо серйозне ставлення до профілактики захворювань як з боку населення, так і державної влади.

7. Демографічне старіння населення.

8. Брак фінансових ресурсів на розвиток медицини.

9. Екологічні проблеми.

10. Економічна криза.

Література:

1. Закон України "Про затвердження Загальнодержавної програми "Здоров'я — 2020: український вимір". Електронний ресурс. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3748&skl=8

2. Носулич Т.М. Наукові підходи до вивчення системи охорони здоров'я з позицій сталого розвитку / Т.М. Носулич // Сталий розвиток економіки. — 2013. — № 4. — С. 195—201.

3. Проект рекомендацій парламентських слухань на тему: Сучасний стан, шляхи та перспективи реформи у сфері охорони здоров'я [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.apteka.ua/article/235648>

4. Представництво Всесвітньої організації охорони здоров'я [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/org-in-ukraine/460>

5. Пітюлич М.І. Соціальні нормативи і стандарти охорони здоров'я України [Електронний ресурс] / М.І. Пітюлич // Ефективна економіка [Електронне наукове фахове видання ДДДАЕУ]. — 2015. — № 3. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "On approval of the National Program "Health - 2020: Ukrainian Dimension", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3748&skl=8 (Accessed 20 Oct 2018).

2. Nosulych, T.M. (2013), "Scientific approaches to studying the health system from the standpoint of sustainable development", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 4, pp. 195—201.

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "Draft recommendations of the parliamentary hearings on the current state, ways and perspectives of health care reform", available at: <https://www.apteka.ua/article/235648> (Accessed 20 Oct 2018).

4. Representation of the World Health Organization (WHO) in Ukraine (2018), available at: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/org-in-ukraine/460> (Accessed 20 Oct 2018).

5. Pitiulych, M.I. (2015), "Social norms and standards of public health of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 20 Oct 2018).

Стаття надійшла до редакції 30.10.2018 р.